

ANNA WITKOWSKA-PALEŃ

University of Rzeszów, Poland

a.witkowskapalen@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7595-0575

**PROCEDURA „NIEBIESKIE KARTY”
U PODSTAW PRZECIWDZIAŁANIA
PRZEMOCY W RODZINIE W OPINII
PRACOWNIKÓW SOCJALNYCH
I FUNKCJONARIUSZY POLICJI**

**THE “BLUE CARD” PROCEDURE AT THE
BASE OF PREVENTION OF DOMESTIC
VIOLENCE IN OPINION OF SOCIAL
WORKERS AND POLICE OFFICERS**

ABSTRACT

The „Blue Card” procedure is an important part of the system of preventing domestic violence. The main purpose of this procedure is protection of victims and eliminate the violence. Intervention in families affected by violence is undertaken by local interdisciplinary teams and working groups, consisting of representatives of various institutions. That model of intervention has been in operation since 2010 and has been both extolled and criticized. The aim of this article is to show, how the „Blue Card” procedure is evaluated by practitioners, i.e. police officers and social

workers. These institutions take the main „burden” of intervening in families with violence. The research method was expert opinion survey. The research was carried out in the Podkarpackie Voivodship. Studies have shown that experts (police officers and social workers) negatively assessed the „Blue Card” and its possibilities of preventing of domestic violence. In their opinion, the weakness of this system is an excessive bureaucratisation of the procedure, low involvement into the interdisciplinary cooperation of other local institutions and the lack of effective „tools” to influence on perpetrators of domestic violence.

STRESZCZENIE

Procedura „Niebieskie Karty” stanowi istotną część systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Jej głównym celem jest ochrona osób krzywdzonych i zatrzymanie przemocy w rodzinie. Interwencję w rodzinach dotkniętych przemocą podejmują gminne zespoły interdyscyplinarne i grupy robocze, składające się z przedstawicieli różnych lokalnych podmiotów. W tej formule procedura interwencji funkcjonuje od 2010 r. i doczekała się zarówno głosów uznania, jak i krytyki. Celem niniejszego artykułu jest ukazanie, jak procedurę „Niebieskich Kart” oceniają praktycy, funkcjonariusze policji i pracownicy socjalni, na których spoczywa główny ciężar interwencji w rodzinach z przemocą. Jako metodę badawczą wykorzystano wywiady eksperckie, zaś badania zrealizowano na terenie województwa podkarpackiego. Badania pokazały, że eksperci (funkcjonariusze policji i pracownicy socjalni) negatywnie oceniali możliwości przeciwdziałania przemocy domowej w ramach procedury „Niebieskich Kart”. W ich ocenie słabością tego systemu jest znaczna biurokratyzacja procedury, niewielkie zaangażowanie innych instytucji lokalnych we współpracę interdyscyplinarną oraz brak skutecznych narzędzi oddziaływania na sprawców przemocy domowej.

KEYWORDS: *“Blue Card” procedure, domestic violence prevention, social workers, police officers*

SŁOWA KLUCZOWE: *procedura „Niebieskie Karty”, przeciwdziałanie przemocy domowej, pracownicy socjalni, funkcjonariusze policji*

WPROWADZENIE

Przemoc domowa jest szczególnie drastycznym zjawiskiem, które dotyka rodzinę. Jak wynika tylko z oficjalnych statystyk, każdego roku w Polsce doświadcza jej średnio ok. 86 tys. osób (obliczenia własne na podstawie danych Komendy Głównej Policji za lata 2017–2021). Natomiast sondaże ogólnopolskie wskazują, że przemocy w rodzinie w różnych formach (np. fizycznej, psychicznej, ekonomicznej) może doznawać nawet co piąty dorosły Polak (zob. TNS OBOP, 2010, s. 48–49; Kantar Polska, 2019, s. 51–51), dlatego też niezbędne jest stałe monitorowanie tego zjawiska oraz wdrażanie rozwiązań mających na celu przeciwdziałanie temu problemowi.

Na przestrzeni lat podejmowano szereg działań mających na celu doskonalenie systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Opracowywano nowe metody i narzędzia pracy zarówno z osobami doświadczającymi przemocy domowej, jak i jej sprawcami. Obecnie podstawą instytucjonalnej interwencji w rodzinach dotkniętych przemocą jest procedura „Niebieskich Kart”, realizowana na poziomie samorządów gminnych. Procedura ta obejmuje współpracę interdyscyplinarną lokalnych podmiotów, takich jak: pomoc społeczna, gminne komisje rozwiązywania problemów alkoholowych (dalej: GKRPA), policja, instytucje oświaty i ochrony zdrowia. Funkcjonuje ona od 2010 r. i w ciągu niespełna ośmiu lat nie zabrakło zarówno głosów uznania, jak i krytyki na temat założeń oraz praktycznej możliwości jej realizacji (zob. Ciepły, 2010; Barnaś, 2016; Paszkiewicz, 2016).

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie, jak procedurę „Niebieskich Kart” oceniają praktycy, a więc przedstawiciele podmiotów uczestniczących w jej realizacji. Chodzi tu przede wszystkim o opinie funkcjonariuszy policji i pracowników socjalnych, gdyż to oni w zdecydowanej większości przypadków inicjują i wdrażają jej realizację. Jak bowiem dowodzą dane Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (2017, s. 74) podmiotem, który najczęściej uruchamia procedurę interwencji jest policja (ok. $\frac{3}{4}$ sporządzanych Niebieskich Kart), a w dalszej kolejności pomoc społeczna (co ósma założona Niebieska Karta).

Materiał, który zostanie poddany analizie w niniejszym artykule, pochodzi z badań jakościowych – wywiadów eksperckich zrealizowanych

z funkcjonariuszami policji i pracownikami socjalnymi. Zgromadzony został w ramach szerszego, autorskiego projektu badawczego realizowanego w latach 2016–2017 na terenie województwa podkarpackiego. Jego celem było poznanie uwarunkowań, mechanizmów i konsekwencji stosowania przemocy w rodzinie z perspektywy sprawców przemocy domowej. W projekcie tym, w którym główną metodę badawczą stanowił sondaż diagnostyczny w populacji osób odbywających kary pozbawienia wolności za przestępstwo znęcania się nad członkiem rodziny (art. 207 k.k.), wywiady eksperckie z przedstawicielami podmiotów uczestniczących w lokalnych systemach przeciwdziałania przemocy w rodzinie stanowiły pomocniczą technikę badawczą. Ekspertów poproszono o podzielenie się własnymi opiniami i spostrzeżeniami na temat postaw i motywów postępowania osób dopuszczających się przemocy w rodzinie oraz własnymi doświadczeniami w zakresie pracy ze sprawcami przemocy domowej. Celem tych badań nie była więc ocena procedury interwencyjnej „Niebieskich Kart”, jednak problem jakości jej funkcjonowania wyłonił się w wypowiedziach wielu badanych, a zgromadzony w tym zakresie materiał badawczy okazał się na tyle obszerny i interesujący, iż uznano, że domaga się odrębnego opracowania. Ponadto uznano, iż skoro opinie na temat procedury „Niebieskich Kart” pojawiły się w wypowiedziach badanych ekspertów spontanicznie, z ich własnej inicjatywy i poza głównym przedmiotem badań, mogą stanowić szczególnie doniosły materiał do analizy jakościowej.

W literaturze przedmiotu przyjmuje się, że wywiady eksperckie (w socjologii określane też mianem wywiadów swobodnych ukierunkowanych), to wywiady z respondentami, którzy są profesjonalistami i specjalistami w danej dziedzinie, stąd też mają szeroką wiedzę i doświadczenie praktyczne w zakresie przedmiotu badań (Stempień, Rostocki, 2013, s. 90). Biorąc pod uwagę powyższe, w badaniach niniejszych za ekspertów uznano tych funkcjonariuszy policji (N=17) i pracowników socjalnych (N=13), którzy uczestniczyli w pracach gminnych zespołów interdyscyplinarnych ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie i podejmowali działania interwencyjne w rodzinach uwikłanych w przemoc domową w oparciu o procedurę „Niebieskich Kart”.

„NIEBIESKIE KARTY” – PROCEDURA BIUROKRATYCZNA?

Koordinacja działań związanych z realizacją procedury interwencyjnej „Niebieskie Karty” leży w gestii samorządów gminnych, które w tym celu powołują zespoły interdyscyplinarne, składające się z przedstawicieli lokalnych instytucji, takich jak: pomoc społeczna, policja, gminne komisje rozwiązywania problemów alkoholowych (GKRPA), instytucje oświatowe i instytucje ochrony zdrowia, a także organizacje pozarządowe, kuratorzy sądowi oraz prokuratorzy (ustawa z dnia 29 lipca 2005 r., art. 9a, ust. 1–5), zaś sama procedura jest zazwyczaj realizowana przez grupy robocze tworzone przez zespoły interdyscyplinarne „w celu rozwiązywania problemów związanych z wystąpieniem przemocy w rodzinie w indywidualnych przypadkach” (tamże, art. 9a, ust. 10).

Procedura interwencyjna „Niebieskie Karty” jest uruchamiana w sytuacji zgłoszenia przemocy przez członka rodziny lub jej świadka, bądź też w sytuacji powzięcia podejrzenia o stosowaniu przemocy w danej rodzinie przez podmioty uprawnione do wszczynania procedury. Podmiotami, które mają uprawnienia do wszczęcia tej procedury, są funkcjonariusze policji, pracownicy socjalni, przedstawiciele gminnych komisji rozwiązywania problemów alkoholowych (GKRPA), pracownicy oświaty (np. pedagodzy szkolni, wychowawcy) oraz pracownicy ochrony zdrowia (np. lekarze pierwszego kontaktu, pielęgniarki środowiskowo-rodzinne) (szerzej zob. Spurek, 2012, s. 146–147).

Wszczęcie procedury następuje poprzez wypełnienie części pierwszej – formularza Niebieskiej Karty – A, który dokumentuje podstawowe informacje dotyczące przemocy w danej rodzinie, w tym m.in.: dane osoby, co do której istnieje podejrzenie, iż jest dotknięta przemocą w rodzinie oraz dane osoby podejrzanej o stosowanie przemocy, występujące w rodzinie formy przemocy, opis miejsca zdarzenia, dane świadków, podjęte działania interwencyjne i wiele innych informacji. Inicjując procedurę interwencyjną, przedstawiciel uprawnionego podmiotu zobowiązany jest jednocześnie do przekazania osobie pokrzywdzonej formularza Niebieska Karta – B, który zawiera m.in. pouczenie, czym jest przemoc w rodzinie, jakie są jej formy, informacje na temat prawnokarnych aspektów stosowania przemocy w rodzinie oraz możliwych

form pomocy wraz z wykazem instytucji i podmiotów udzielających pomocy i wsparcia ofiarom przemocy domowej (rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r., załącznik 1 i 2).

Po uruchomieniu procedury interwencji, wypełniony formularz Niebieska Karta – A przekazywany jest (w terminie do siedmiu dni) przewodniczącemu zespołu interdyscyplinarnego, ten zaś niezwłocznie (a więc nie później niż w ciągu trzech dni od daty jego otrzymania), przekazuje go członkom zespołu interdyscyplinarnego lub powołanej w ramach tego zespołu grupy roboczej. Następnie osoba doznająca przemocy w rodzinie zapraszana jest na posiedzenie zespołu/grupy roboczej, podczas którego następuje analiza jej sytuacji rodzinnej i sporządzany jest formularz Niebieska Karta – C. Służy on również nakreśleniu indywidualnego planu pomocy rodzinie oraz dokumentuje działania podejmowane przez przedstawicieli poszczególnych podmiotów uczestniczących w realizacji tej procedury (rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r., załącznik 3).

Ostatnia (czwarta) część dokumentacji, Niebieska Karta – D wypełniana jest przez członków zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej w obecności osoby podejrzanej o stosowanie przemocy w rodzinie, która wzywana jest (oczywiście w innym terminie niż osoba doznająca przemocy) na posiedzenie zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej. Formularz ten służy weryfikacji informacji o stosowanej przemocy oraz dokumentuje zobowiązania, jakie podjął sprawca, w celu zaprzestania krzywdzenia osób najbliższych (rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r., załącznik 4).

Biorąc pod uwagę tryb realizacji procedury „Niebieskich Kart” i gromadzonej w jej ramach dokumentacji, badani eksperci (funkcjonariusze policji i pracownicy socjalni) zwracali uwagę przede wszystkim na jej nadmierne zbiurokratyzowanie oraz związaną z tym przewlekłość procesu pomocy rodzinom uwikłanym w przemoc domową: *Jest to po prostu nadmierna biurokracja, która wydłuża niesienie pomocy osobom poszkodowanym i możliwości przeciwdziałania przemocy w konkretnych przypadkach* (W4, funkcjonariusz policji). *Obowiązujący grupy robocze system pracy wydłuża procedurę zapobiegania przemocy. Zwoływanie członków grup roboczych, uzgadnianie terminów spotkań, wypełnianie wielu dokumentów w obecności osób doznających przemocy i podejrzewanych o jej stosowanie, powielanie często tych samych informacji,*

np. zawartych w Karcie A i Karcie C, wszystko to sprawia, że wydłuża się czas rzeczywistej interwencji, a w tym samym czasie przemoc w rodzinie wciąż trwa (W13, pracownik socjalny). W związku z tym nie zabrakło też głosów o bezużyteczności tej procedury u podstaw przeciwdziałania przemocy w rodzinach: *Grupy robocze tak naprawdę nie wnoszą niczego. Niebieska Karta i cała jej procedura jest bezużyteczna, wydłuża działania i nie pozwala w żaden sposób pomóc ofiarom i sprawcom* (W14, funkcjonariusz policji).

Zgłaszane przez badanych ekspertów zastrzeżenia wobec trybu realizacji procedury „Niebieskich Kart” potwierdzają ustalenia Najwyższej Izby Kontroli (NIK, 2013, s. 7). Przeprowadzona przez tę instytucję kontrola dowiodła, że mimo zaangażowania wielu instytucji wokół problemów danej rodziny, sprawne i szybkie udzielenie pomocy utrudnia nadmiernie zbiurokratyzowana struktura samej procedury, zakładająca przewlekły tryb postępowania, w tym konieczność przygotowania znacznej ilości dokumentów. W efekcie przewlekłość procedury przekłada się na wydłużenie procesu interwencji w rodzinach dotkniętych przemocą.

Problem nadmiernego zbiurokratyzowania procedury interwencyjnej podkreślają także autorzy raportu ewaluacyjnego na temat „Niebieskich Kart”, przygotowanego przez Pracownię Badań i Innowacji Społecznych Stocznia dla Urzędu Dzielnicy Wola w Warszawie. W ich ocenie nadmiar informacji, jakie musi zgromadzić zespół interdyscyplinarny/grupa robocza, wypełniając poszczególne formularze Niebieskiej Karty, służy nie tyle monitorowaniu przemocy w konkretnych rodzinach, lecz głównie potrzebom związanym ze sprawozdawczością (Biejał, Rudnicki, 2016, s. 63). Problem ten podkreślał także jeden z badanych ekspertów: *Procedura „Niebieskich Kart” tak naprawdę nic nie wnosi, nie daje większych możliwości, aby zapobiegać dalszej przemocy w rodzinie i sprawia wrażenie jedynie działań statystycznych* (W13, funkcjonariusz policji).

Szereg informacji o przemocy i sytuacji w danej rodzinie, jakie musi zgromadzić grupa robocza w ramach dokumentacji Niebieskiej Karty niewątpliwie wydłuża czas interwencji w danej rodzinie i realizację planu pomocy. Dodatkowo sytuację komplikuje brak jasno określonych terminów dotyczących trybu monitorowania sytuacji w danej rodzinie, na co również zwróciła uwagę Najwyższa Izba Kontroli. Uprzednio obowiązujące przepisy (przed nowelizacją

procedury z 2010 r.) nakładały na dzielnicowego obowiązek „niezwłocznego” nawiązania bezpośredniego kontaktu z rodziną dotkniętą przemocą (w terminie do siedmiu dni od daty otrzymania Karty A), a następnie monitorowania jej sytuacji, w tym stanu bezpieczeństwa domowników i zachowania sprawcy przemocy, w ramach systematycznych, przynajmniej comiesięcznych wizyt w miejscu zamieszkania rodziny (Franc, 2013, s. 146). Obecnie terminy takich wizyt określa zespół interdyscyplinarny/grupa robocza i zdarza się, że do pierwszej wizyty funkcjonariusza policji w miejscu zamieszkania rodziny dochodzi dopiero po uzgodnieniu przez członków grupy roboczej planu pomocy rodzinie, nierzadko więc po dwóch lub trzech miesiącach, a do tego czasu osoby poszkodowane pozbawione są jakiegokolwiek ochrony (NIK, 2013, s. 22–23).

INTERDYSCYPLINARNA WSPÓŁPRACA CZŁONKÓW GRUP ROBOCZYCH?

Z założenia, funkcjonowanie zespołów interdyscyplinarnych i grup roboczych winno opierać się na interdyscyplinarnej współpracy wszystkich jej członków, reprezentujących różne instytucje w danej społeczności lokalnej. Jednocześnie każdy członek zespołu czy grupy roboczej, będący reprezentantem określonej instytucji, ma do wypełnienia określone zadania, związane z realizacją procedury „Niebieskich Kart”. I tak np. funkcjonariusze policji zostali zobligowani m.in. do podejmowania czynności związanych z zapewnieniem ochrony życia, zdrowia i mienia osób doznających przemocy, stosowania środków przymusu bezpośredniego wobec sprawców (o ile zachodzi taka konieczność) czy monitorowania bezpieczeństwa osób krzywdzonych. Pracownicy ochrony zdrowia mają przede wszystkim za zadanie udzielić pierwszej pomocy oraz niezwłocznie zorganizować dostęp do pomocy medycznej osobie krzywdzonej, jeśli wymaga tego jej stan zdrowia. Pracownicy pomocy społecznej, GKRPA i oświaty realizują natomiast zadania o charakterze informacyjno-edukacyjnym, główne zaś udzielają osobom krzywdzonym informacji o możliwościach uzyskania pomocy (np. psychologicznej, prawnej, socjalnej) oraz instytucjach i podmiotach świadczących taką pomoc w danej

społeczności lokalnej (szerzej zob. rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r., § 11–14).

W literaturze przedmiotu wymienia się szereg korzyści wynikających z takiej interdyscyplinarnej współpracy różnych podmiotów. Są to korzyści zarówno dla specjalistów tworzących dany zespół (np. szybki przepływ informacji, unikanie sprzecznych lub powielających się działań, możliwość wymiany wiedzy i redukcja poczucia osamotnienia bądź przeciążenia problemami klientów) jak też dla rodzin, do których kierowana jest pomoc (np. zindywidualizowana pomoc uwzględniająca potrzeby rodziny, wzrost poczucia wartości w przypadku ofiar oraz zmniejszenie poczucia bezkarności u sprawców w wyniku interwencji wielu instytucji) (Sasal, 2005, s. 79–83; Teisseyre, 2011, s. 10–11; Michalska, Jaszczak-Kuźmińska, 2014, s. 59–60). Jednak aby taka współpraca miała rzeczywiście interdyscyplinarny charakter, w pracach grup roboczych powinni brać udział przedstawiciele różnych instytucji i organizacji funkcjonujących w danym środowisku lokalnym. Tymczasem, jak pokazuje praktyka, w pracach grup roboczych uczestniczą głównie przedstawiciele pomocy społecznej i policji, a „z obecnością i aktywnością przedstawicieli innych podmiotów bywa różnie” (Wrona, 2014, s. 25).

Problem ograniczonego składu grup roboczych, a tym samym interdyscyplinarnej współpracy na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinach, podkreślali także badani eksperci: *Przeciwdziałanie przemocy w ramach grup roboczych jest ograniczone, w zespołach nie uczestniczą z założenia lekarze, kuratorzy, psychologowie, a jedynie pracownicy OPS [ośrodek pomocy społecznej – przyp. autorki] i policjant (W12, funkcjonariusz policji). Ideą powstania zespołów interdyscyplinarnych była pomoc skierowana szczególnie na osoby pokrzywdzone przemocą, jak również współpraca ze sprawcą przemocy, w tym celu miały służyć pomocą osoby wykwalifikowane. W praktyce jest jednak inaczej, na grupach roboczych jest zazwyczaj pracownik socjalny i dzielnicowy. To oni prowadzą monitoring w tych rodzinach (W12, pracownik socjalny).*

Brak szerszego udziału w pracach grup roboczych przedstawicieli innych grup zawodowych niż policja i pomoc społeczna, może być wynikiem nie tylko ograniczonego składu grupy na etapie jej powoływania przez gminny zespół interdyscyplinarny, może być również efektem tego, że część przedstawicieli powołanych do grup roboczych nie bierze udziału w ich posiedzeniach.

Jak bowiem wskazywał jeden z ekspertów: *Na spotkaniach grup roboczych są trzy, cztery osoby i są to najczęściej pracownicy socjalni oraz dzielnicowy. Bardzo rzadko, pomimo zaproszeń, na spotkania przychodzą przedstawiciele oświaty, służby zdrowia oraz kurator (W3, pracownik socjalny).*

Tymczasem obecność w grupach roboczych przedstawicieli różnych podmiotów może okazać się kluczowa w kwestii przeciwdziałania przemocy w rodzinach. Szczególnie istotna wydaje się – jak podkreślał jeden z ekspertów – współpraca z GKRPA, z uwagi na stosunkowo częste współwystępowanie przemocy domowej z problemem nadużywania alkoholu przez sprawców przemocy: *Z uwagi na dużą liczbę sprawców będących osobami uzależnionymi od alkoholu w grupach roboczych powinni obligatoryjnie uczestniczyć też przedstawiciele Gminnych Komisji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, a są w nich zazwyczaj pracownicy socjalni i dzielnicowi (W6, pracownik socjalny).*

Badani eksperci podnosili nie tylko problem ograniczonego składu grup roboczych, lecz także nierównego angażowania się przedstawicieli poszczególnych podmiotów (mimo obecności na posiedzeniach grupy) w działania interwencyjne na rzecz rodzin dotkniętych przemocą, co ostatecznie sprawia, że cały ciężar pracy w tych rodzinach spoczywa na barkach pracowników socjalnych i funkcjonariuszy policji: *Istnieje zbyt mała współpraca i zaangażowanie wśród poszczególnych członków, najczęściej w grupie roboczej współpracuje ze sobą pracownik socjalny oraz dzielnicowy (W1, pracownik socjalny). Z przykrością muszą stwierdzić, że nie wszystkie instytucje powołane do pomocy na rzecz rodzin angażują się należycie. Uważam, że na pewno przy zaangażowaniu wszystkich instytucji zobowiązanych do pracy z rodzinami, w których występuje przemoc, osiągnęlibyśmy więcej. Niestety, z mojego doświadczenia wynika, że działania pomocowe ograniczają się do pracy pracownika socjalnego oraz dzielnicowego (W9, pracownik socjalny).*

Zaangażowanie różnych specjalistów w pomoc udzielaną rodzinom uwiłknanym w przemoc domową stanowiłoby nie tylko wymierne wsparcie dla przeciążonych nadmiarem obowiązków pracowników socjalnych czy funkcjonariuszy policji, lecz także przede wszystkim mogłoby przyczynić się do wzrostu efektów pracy grupy roboczej w procesie przeciwdziałania przemocy w rodzinach. Jak bowiem wskazywał jeden z ekspertów: *Celem powołania zespołów interdyscyplinarnych i grup roboczych miała być współpraca specjalistów*

z różnych dziedzin dla uzyskania jak najlepszych efektów tej współpracy. Jeżeli taka współpraca jest, to uważam, że efekty tych oddziaływań mogą być widoczne. Natomiast brak zainteresowania ze strony wszystkich członków i pozostawienie całego trudu pracy na barkach pracowników socjalnych i dzielnicowego stanowi zbyt duże obciążenie (W4, pracownik socjalny). Jednak, jak podkreślał kolejny badany, owo zaangażowanie przedstawicieli różnych instytucji, aby przyniosło wymierne efekty, musi być przede wszystkim dobrowolne i opierać się na rzeczywistej chęci niesienia pomocy w rodzinach dotkniętych przemocą: Istnieje nierówne zaangażowanie członków grup roboczych w pracę w zespole. Działania zespołów mogą przynieść efekty, jeśli ich członkowie mają motywację do szukania różnych możliwości rozwiązań dla rodzin dotkniętych przemocą. Natomiast przymus lub niechęć do pracy w zespole na pewno nie przyniesie zamierzonych efektów (W11, pracownik socjalny).

Należy podkreślić, że problem „nierównego zaangażowania” w pracach grup roboczych, a w związku z tym nadmiernego obciążenia zadaniami związanymi z niesieniem pomocy rodzinom dotkniętym przemocą, podkreślali wyłącznie pracownicy socjalni. Może to być związane z faktem, że na etapie realizacji planów pomocy rodzinie podstawowym zadaniem funkcjonariuszy policji jest przede wszystkim stały monitoring sytuacji w rodzinie, w tym bezpieczeństwa osób krzywdzonych. Pracownicy socjalni realizują natomiast zadania związane z szeroko rozumianą pracą socjalną, której celem jest diagnoza sytuacji i potrzeb osoby doznającej przemocy domowej, ocena sytuacji rodzinnej (w tym mieszkaniowej, zdrowotnej, zawodowej, materialnej, wychowawczej itp.), a także przekazywanie informacji o możliwościach uzyskania pomocy i wsparcia w danym środowisku lokalnym itp. (Stanek, 2014, s. 133). Szeroki katalog zadań, jaki spoczywa na pracownikach socjalnych w ramach pracy socjalnej z rodzinami z problemem przemocy domowej, a jednocześnie brak możliwości dzielenia się tymi zadaniami z przedstawicielami innych instytucji, może więc prowadzić do przekonania, że: *W ramach procedury „Niebieskich Kart” cały ciężar pracy spoczywa na pracownikach socjalnych i w mojej ocenie zbyt dużo obowiązków zostało nałożonych na pracownika socjalnego (W2, pracownik socjalny).*

W odróżnieniu od pracowników socjalnych żaden z badanych funkcjonariuszy policji nie wskazywał, iż praca w grupach roboczych wiąże się z nadmiarem

obowiązków, co nie oznacza, że nie odczuwają oni znużenia czy przeciążenia realizacją procedury „Niebieskich Kart”, zwłaszcza że stosunkowo często podkreślali oni problem nadmiernej biurokratyzacji tej procedury i odczuwany brak możliwości realnego przeciwdziałania przemocy w rodzinach. Niewykluczone więc, że opinia jednego z funkcjonariuszy, iż policja powinna być wyłączona z działań związanych z realizacją planów pomocy rodzinom uwikłanym w przemoc, może nie być odosobniona w tej grupie specjalistów: *Uważam, że policja powinna być wyłączona z pracy w zespołach interdyscyplinarnych i grupach roboczych. Jej rola powinna ograniczyć się do odizolowania sprawcy przemocy od rodziny, przyjęcia zawiadomienia o przestępstwie, sporządzeniu NK, natomiast dalsze czynności w takiej sprawie związane z realizacją procedury NK powinny być realizowane przez instytucje pozapolicyjne (W9, funkcjonariusz policji).*

TRUDNOŚCI ODDZIAŁYWANIA NA SPRAWCÓW PRZEMOCY DOMOWEJ W RAMACH PROCEDURY

Realizując procedurę „Niebieskich Kart”, współpracujące w ramach grup roboczych/zespołów interdyscyplinarnych podmioty, zostały zobligowane nie tylko do podejmowania działań służących zapewnieniu bezpieczeństwa ofiarom przemocy, lecz także do działań mających na celu powstrzymanie przemocy stosowanej przez sprawcę (Przygoda, 2014, s. 25). Badani eksperci zgłaszali jednak szereg uwag odnośnie do ograniczonych możliwości oddziaływania na sprawców przemocy w ramach stosowanej procedury interwencji.

Generalnie zobligowanie sprawcy, by ten zaprzestał znęcania się nad najbliższymi, nie jest zadaniem łatwym, z uwagi na fakt, iż – jak dowodzą różne badania i analizy – w obliczu instytucjonalnej interwencji sprawcy najczęściej zaprzeczają stosowaniu przemocy w rodzinie, umniejszają znaczenie własnych zachowań, twierdząc, iż nie krzywdzą najbliższych („to były tylko kłótnie”), bagatelizują krzywdy, jakich doznaje ofiara przemocy, czy też winą za własne zachowania obarczają swoich bliskich („zostałem sprowokowany”, „żona szukała zaczepki” itp.) (Witkowska-Paleń, 2019, s. 278–282).

Możliwości oddziaływań wobec sprawców przemocy domowej sprowadzają się w ramach procedury interwencyjnej do działań o charakterze informacyjno-edukacyjnym, a więc do: informowania osób stosujących przemoc o konsekwencjach popełnianych czynów, motywowania ich do uczestnictwa w programach edukacyjno-korekcyjnych, prowadzenia rozmów dotyczących nadużywania alkoholu i innych substancji odurzających oraz przekazywania informacji o innych możliwych działaniach, które mogłyby przyczynić się do zaprzestania stosowania przemocy (rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r., § 17, ust. 3). Przy tak ogólnie określonym katalogu możliwych działań, w ocenie badanych ekspertów (głównie funkcjonariuszy policji) brakuje środków umożliwiających interweniującym służbom obligowanie sprawców do zaprzestania stosowania przemocy w rodzinie: *Ustawodawca nie daje żadnych środków, które mogą przywołać do porządku sprawcę przemocy* (W1, funkcjonariusz policji). *Brakuje narzędzi prawnych, aby skłonić sprawców do całkowitego powstrzymania zachowań przemocowych* (W5, funkcjonariusz policji). *Brakuje skutecznych i szybkich narzędzi do oddziaływania na sprawców przemocy* (W2, funkcjonariusz policji).

Powstrzymanie sprawców przed dalszym krzywdzeniem osób bliskich jest utrudnione także z uwagi na fakt, iż wielu z nich nie stawia się na wezwania grupy roboczej (Wrona, 2014, s. 25). I warto tu podkreślić, że mimo iż osoby podejrzewane o stosowanie przemocy w rodzinie (w odróżnieniu od osób krzywdzonych) nie są „zapraszane” a „wzywane” na posiedzenia grup roboczych, owo „wezwanie” nie oznacza jednocześnie, że grupa robocza ma możliwość wyegzekwowania obecności sprawcy na posiedzeniu i jego uczestnictwa w realizowanej procedurze. Owo „wezwanie” (które tak naprawdę również jest „zaproszeniem”) nie skutkuje żadnymi konsekwencjami prawnymi względem sprawcy, gdyż nie zostało odpowiednio umocowane w przepisach postępowania administracyjnego. W praktyce oznacza to, że osoba podejrzewana o stosowanie przemocy domowej może nie stawić się na spotkanie z zespołem lub grupą roboczą (Michalska, Jaszczak-Kuźmińska, 2014, s.78; Wrona 2014, s. 25). Problem ten stosunkowo często podnosili też badani eksperci, wskazując że: *Brak przepisów prawnych regulujących kwestię niezgłaszania się sprawców. Mogą się stawić lub nie, bez żadnych konsekwencji* (W17, funkcjonariusz policji). *Sprawcy bardzo często nie zgłaszają się na posiedzenie grup*

roboczych, gdyż mają świadomość bezkarności, a grupa nic nie może w tej sprawie zrobić (W5, pracownik socjalny). Osoby stosujące przemoc w rodzinie nie tylko niechętnie współpracują z członkami zespołów interdyscyplinarnych, oni po prostu często nie przychodzą na spotkanie z grupą roboczą (W7, pracownik socjalny). Największe trudności przy realizacji „Niebieskich Kart” sprawiają sprawcy przemocy, ponieważ najczęściej nie stawiają się na posiedzenie zespołów czy grup roboczych, pomimo wezwań (W10, pracownik socjalny). Sprawcy stosujący przemoc w rodzinie nie współpracują z członkami grup roboczych. Nie przychodzą na spotkania, nie stosują się do przyjętych zobowiązań. Uważają, że procedura NK nic w ich życie nie wnosi i nie ma żadnej mocy prawnej, a grupy robocze mają za małe zaplecze prawne, które zmotywowałoby sprawcę przemocy do współpracy (W16, funkcjonariusz policji).

Powyższe ustalenia potwierdzają także wyniki kontroli przeprowadzonej przez NIK (2013, s. 26–27), która wykazała, że wezwania kierowane przez zespoły interdyscyplinarne/grupy robocze wobec osób podejrzewanych o stosowanie przemocy często są ignorowane, zaś same zespoły nie mają żadnych instrumentów prawnych, które pozwalałyby wyegzekwować od sprawcy stawienie się na posiedzeniu grupy roboczej i udzielenie szczegółowych wyjaśnień w związku ze stosowaną w rodzinie przemocą.

Ogólnie osoby dopuszczające się przemocy wobec członków rodziny przyjmują różnorodne postawy w obliczu instytucjonalnej interwencji w ich rodzinach. Jedni zachowują całkowitą bierność, inni uczestniczą, lecz tylko w niektórych czynnościach podejmowanych przez interweniujące służby, jeszcze inni kwestionują wszelkie ustalenia poczynione w ramach procedury interwencji (Wrona 2014, s. 26). W ocenie badanych ekspertów dzieje się tak dlatego, że interweniujące podmioty nie tylko nie mają żadnych narzędzi prawnych, które pozwoliłyby im skutecznie wzywać sprawców na posiedzenia grup roboczych, ale brakuje także sankcji, które pozwalałyby egzekwować od sprawców przemocy zobowiązania na rzecz zaprzestania stosowania przemocy w rodzinie: *Działania zespołów interdyscyplinarnych są utrudnione. Członkowie zespołu nie mogą stosować żadnych instrumentów prawnych, np. sankcji w stosunku do sprawcy (W8, pracownik socjalny). Współpraca ze sprawcami przemocy w rodzinie jest utrudniona ze względu na brak narzędzi prawnych, które nakładałyby na nich pewne zobowiązania, a z których sprawcy się nie wywiązują*

bez żadnych konsekwencji (W6, funkcjonariusz policji). Oddziaływanie zespołów na sprawców przemocy jest słabe. Nie mają one żadnych możliwości oddziaływania na sprawców. W efekcie sprawca rzadko podporządkowuje się stawianym wymaganiom i z czasem staje się coraz bardziej obojętny na zalecenia grup roboczych (W15, funkcjonariusz policji).

Ponadto, jak wskazywali niektórzy z badanych ekspertów, brak jakichkolwiek środków dyscyplinujących sprawców przemocy domowej do współpracy z grupami roboczymi, utwierdza ich w poczuciu bezkarności: *Tak naprawdę praca ze sprawcą przemocy ma wyłącznie charakter dobrowolny z jego strony i w wielu przypadkach sprawcy nie wywiązują się z ustalonych zobowiązań, gdyż mają świadomość braku konsekwencji (W7, funkcjonariusz policji). Sam pomysł procedury NK jest dobry, ale sposób prowadzenia chyba się nie sprawdza. Sprawcy przemocy mimo wdrożonej procedury, czują się bezkarni (W2, pracownik socjalny). Obecnie stosowana procedura jest nieskuteczna, budzi śmieszność u sprawców przemocy, którzy czują się bezkarni. Sprawcy przemocy często podczas interwencji jawnie wyśmiewają zarówno procedurę „Niebieskich Kart”, jak i spotkania zespołów interdyscyplinarnych (W8, funkcjonariusz policji).*

Niektórzy badani eksperci (wyłącznie funkcjonariusze policji) domagali się więc udostępnienia w ramach procedury interwencji, środków o represyjnym charakterze: *Aby sprawcy wywiązali się z ustalonych zobowiązań, należałoby zwiększyć możliwości represyjnego oddziaływania na sprawców przez grupy robocze (W11, funkcjonariusz policji). Zespoły interdyscyplinarne to fikcja, w żaden sposób nie oddziałują na sprawców przemocy. Więcej represji wobec sprawców, mniej działań, których nic nie wynika (W3, funkcjonariusz policji).* Przy tym nie precyzowali, jakie środki czy narzędzia prawne pozwoliłyby im skutecznie oddziaływać na sprawców i przeciwdziałać przemocy domowej. Tylko jeden z funkcjonariuszy policji sugerował, iż takim rozwiązaniem mogłaby być możliwość izolowania sprawców od osób krzywdzonych: *„Niebieskie Karty” to strata czasu, brak jest możliwości prawnych do skutecznego działania. Potrzebna jest natychmiastowa izolacja sprawcy (W11, funkcjonariusz policji).*

Domaganie się przez członków grup roboczych represyjnych środków nacisku wobec osób stosujących przemoc domową może wynikać z niedostatecznego rozumienia istoty procedury interwencji. Z założenia nie ma ona charakteru represyjnego i nie jest tożsama z postępowaniem prawnokarnym

zmierzającym do ukarania sprawcy i wywierania nań określonego „przymusu” czy „nacisku”. Wprawdzie przepisy prawa nakładają na podmioty realizujące procedurę „Niebieskich Kart” obowiązek złożenia zawiadomienia o popełnionym przestępstwie, jak również przekazania zgromadzonej dokumentacji organom prowadzącym postępowanie przygotowawcze, która może stanowić materiał dowodowy w sądzie (Polanowski, 2011, s. 18), jednak istota procedury „Niebieskich Kart” nie polega na stosowaniu „przymusu” wobec sprawców przemocy, a jedynie na obligowaniu ich do zmiany zachowania (np. poprzez motywowanie do udziału w programach edukacyjno-korekcyjnych czy terapii odwykowej dla osób uzależnionych). Natomiast środki o represyjnym charakterze (np. zakaz kontaktowania się lub zbliżania się do osób pokrzywdzonych, nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z ofiarą przemocy), mogą być stosowane jedynie przez prokuraturę na etapie postępowania przygotowawczego lub orzekane przez sądy w wyrokach skazujących (Witkowska-Paleń, 2019, s. 294–296). Takich uprawnień nie mają przedstawiciele interweniujących służb, i – jak skonstatował jeden z badanych ekspertów – członkowie zespołów interdyscyplinarnych czy grup roboczych: *Mogą jedynie pisać pisma do sądu, prokuratury, komisji ds. przeciwdziałania alkoholizmowi, co wydłuża czas niesienia pomocy ofierze, a sprawcom daje możliwość przekonania ofiary do zmiany zeznań i wycofania oskarżenia* (W8, pracownik socjalny).

Skłonność do traktowania procedury interwencji przez zespoły interdyscyplinarne/grupy robocze, bardziej w kategoriach postępowania karnego niż pomocowego dostrzegli także autorzy raportu dla dzielnicy Wola w Warszawie, którzy podkreślali, że nie sprzyja ona dobrowolnemu poddaniu się sprawców przemocy oddziaływaniom terapeutycznym mogącym prowadzić do zmiany ich postaw i zachowań. Ale jednocześnie, jak podkreślali autorzy raportu, podstawową wadą procedury „Niebieskich Kart” jest jej zogniskowanie wokół pomocy udzielanej osobom poszkodowanym, która jest niewspółmiernie duża „w stosunku do uwagi, jaką poświęca się osobie przemoc stosującej”. Co więcej, „dzieje się tak już na poziomie ustawodawstwa, a więc zaprojektowania procedury, jak i na poziomie »operacyjnym«” (Biejat, Rudnicki, 2016, s. 57–58).

DYSKUSJA WOKÓŁ PROJEKTU ZMIAN PROCEDURY INTERWENCJI

Zarysowany powyżej materiał badawczy pokazuje główne obszary, jakie należałoby przedyskutować wokół rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (zob. ustawa z dnia 13 stycznia 2023 r. [projekt]). Projekt ten zakłada wiele innowacyjnych zmian, w tym m.in.: rozszerzenie ustawowej definicji „przemocy domowej” poprzez uwzględnienie w opisie tego zjawiska przemocy ekonomicznej i cyberprzemocy (tj. przemocy stosowanej za pośrednictwem narzędzi komunikacji cyfrowej), a także objęcie ochroną osób doznających przemocy, żyjących w nieformalnych związkach ze sprawcą przemocy oraz byłych małżonków i ekspartnerów swoich oprawców (szerzej zob. *projekt ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie...*, <https://www.gov.pl>).

Jak dowiodła analiza przeprowadzona w niniejszym artykule, w ocenie badanych ekspertów szybką i efektywną interwencję w rodzinach dotkniętych problemem przemocy utrudnia nadmiernie zbiurokratyzowana struktura procedury „Niebieskich Kart”, związana z koniecznością przygotowania i gromadzenia szeregu dokumentów, co w oczywisty sposób przekłada się na odroczenie w czasie samej interwencji i procesu niesienia pomocy osobom krzywdzonym. Ponadto badani eksperci (pracownicy socjalni i funkcjonariusze policji) krytycznie oceniali też zaangażowanie w realizację procedury „Niebieskich Kart” przedstawicieli innych lokalnych podmiotów i instytucji. Z ich wypowiedzi wynika, że w posiedzeniach grup roboczych biorą udział głównie przedstawiciele jednostek organizacyjnych pomocy społecznej oraz dzielnicowi, zaś przedstawiciele innych uprawnionych podmiotów (a więc członkowie GKRPA, pracownicy oświaty i ochrony zdrowia) albo nie są powoływani do grup roboczych, albo nie przychodzą na posiedzenia takich grup czy zespołów interdyscyplinarnych. W tej sytuacji ograniczony skład grup roboczych sprawia, iż pracownicy socjalni odczuwają znaczne obciążenie nadmiarem stawianych im zadań, co niewątpliwie nie służy efektywnej realizacji procedury interwencji.

Opracowany przez Radę Ministrów projekt nowelizacji ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie zakłada istotne zmiany związane

z funkcjonowaniem grup realizujących procedurę „Niebieskich Kart”. Zgodnie z założeniami tego projektu powoływane przez zespoły interdyscyplinarne grupy robocze mają zostać zastąpione przez grupy diagnostyczno-pomocowe (ustawa z dnia 13 stycznia 2023 r. [projekt], art. 9a, ust. 10), w skład których będą wchodzić obligatoryjnie pracownicy socjalni z jednostek organizacyjnych pomocy społecznej w gminach oraz funkcjonariusze policji. Zadaniem tych pierwszych będzie praca z osobami doznającymi przemocy i opracowywanie indywidualnych planów pomocy, natomiast funkcjonariusze policji będą się koncentrować wyłącznie na pracy z osobami stosującymi przemoc domową (tamże, art. 9a, ust 11; art. 9b, ust 9 i 10). Taki podział kompetencji wstępnie został oceniony przez środowisko praktyków pracy socjalnej jako „krok w dobrą stronę” (OPS Portal Pomocy Społecznej, 2022). Projekt ustawy przewiduje również, w zależności od indywidualnych potrzeb (np. związanych z zaplanowanym procesem pomocy rodzinie), możliwość powoływania do grup diagnostyczno-pomocowych przedstawicieli innych podmiotów, w tym np.: pracowników socjalnych ze specjalistycznych ośrodków wsparcia dla osób doznających przemocy domowej, asystentów rodziny, nauczycieli, terapeutów, osoby wykonujące zawody medyczne, przedstawicieli GKRPA czy kuratorów sądowych (ustawa z dnia 13 stycznia 2023 r. [projekt], art. 9a, ust. 11a–12). Ich powoływanie ma odbywać się na wniosek osób obligatoryjnie wchodzących w skład tych grup, a więc pracowników socjalnych i funkcjonariuszy policji (tamże, art. 9a, ust. 12b). Warto jednak zauważyć, że sama możliwość poszerzenia składu grupy diagnostyczno-pomocowej, nawet na wniosek podmiotów realizujących procedurę interwencyjną „Niebieskich Kart”, nie gwarantuje ich faktycznego zaangażowania w realizację tej procedury. W projekcie ustawy zabrakło bowiem zapisów obligujących takie osoby do aktywnego angażowania się w pracę powołanej grupy. Taki obowiązek ustawodawca nakłada jedynie na członków zespołów interdyscyplinarnych, przewidując, że w sytuacji trzykrotnie nieusprawiedliwionej nieobecności na posiedzeniach zespołu, jego przewodniczący będzie miał możliwość poinformowania o zaistniałej sytuacji podmiot, który dana osoba reprezentuje (tamże, art. 9a, ust. 7g).

Analiza zaprezentowanego w tym artykule materiału badawczego dowiodła również, iż jednym z ważniejszych ograniczeń w pracy z rodzinami uwikłanym w przemoc domową jest – w ocenie badanych ekspertów – brak możliwości

skutecznego oddziaływania na sprawców przemocy domowej, w tym przede wszystkim brak narzędzi umożliwiających im obligowanie sprawców do współpracy z grupami roboczymi i realizowania zobowiązań na rzecz zaprzestania stosowania przemocy w rodzinie. Projekt nowelizacji ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie przewiduje szersze niż dotychczas możliwości oddziaływać skierowane do osób dopuszczających się przemocy, zgodnie z założeniem, że systemowe podejście do przeciwdziałania przemocy domowej nie może pomijać działań pomocowych kierowanych do osób stosujących przemoc, które niejednokrotnie same były ofiarami przemocy w dzieciństwie i w życiu dorosłym powielają negatywne wzorce przyswojone w rodzinach pochodzenia. Stąd też w projektowanej ustawie, oprócz programów korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc domową, przewidziano również nową formę oddziaływań, a mianowicie programy psychologiczno-terapeutyczne, będące uzupełnieniem programów o charakterze edukacyjno-korekcyjnym (Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, 2022, s. 11). Projekt nowelizacji ustawy przewiduje ponadto możliwości obligowania osób stosujących przemoc do udziału w tychże programach. Zgodnie z nowymi zapisami ustawowymi do uczestnictwa w nich będzie kierować zespół interdyscyplinarny na wniosek grupy diagnostyczno-pomocowej (ustawa z dnia 13 stycznia 2023 r. [projekt], art. 9b, ust. 2, pkt 9 i art. 9b, ust. 8, pkt 5), zaś osoby skierowane do udziału w tych programach będą miały obowiązek dostarczenia grupie diagnostyczno-pomocowej zaświadczenia o zgłoszeniu się do programu, a także obowiązek jego ukończenia i przedstawienia zaświadczenia o jego ukończeniu (tamże, art. 4, ust. 6). Ustawodawca przewidział również, że w sytuacji braku współpracy osób dopuszczających się przemocy z grupą diagnostyczno-pomocową, zespół interdyscyplinarny (na wniosek grupy diagnostyczno-pomocowej) będzie mógł złożyć zawiadomienie do sądu o popełnieniu przez tę osobę wykroczenia w postaci uchylania się od obowiązków określonych w ustawie o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, a przewidziane w tej sytuacji sankcje karne to grzywna lub kara ograniczenia wolności (tamże, art. 9b, ust. 2, pkt 10).

Rządowy projekt nowelizacji ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie zawiera szereg innowacyjnych rozwiązań, w tym także tych, których domagało się środowisko praktyków. Jednak ich ostateczna ocena, a zwłaszcza to,

jak zmienione przepisy funkcjonują w praktyce, będzie możliwe dopiero po ich wejściu w życie i ugruntowaniu się na ich podstawie nowej praktyki pracy grup diagnostyczno-pomocowych, w tym zasad postępowania z osobami dopuszczającymi się przemocy domowej. Aby prześledzić, jak owe zmiany funkcjonują w praktyce, należałoby więc w przyszłości przeprowadzić ponowne badania z udziałem ekspertów zaangażowanych w realizację procedury „Niebieskich Kart”.

REFERENCES

- Barnaś, A. (2016). Procedura interwencyjna „Niebieskie Karty” u podstaw systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie. W: A. Witkowska-Paleń (red.), *Przemoc w rodzinie. Pomoc, interwencja wsparcie społeczne*, 84–105. Maternus Media.
- Biejał, M., Rudnicki, R. (2016). *Niebieskie Karty. Badanie*. Pracownia Badań i Innowacji Społecznych Stocznia, https://stocznia.org.pl/app/uploads/2017/06/Wola_NK_raport.pdf. (dostęp: 29.04.2022).
- Cieply, F. (2010). Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Zmiany prawne. W: J. Maciaszek (red.), *Zjawisko przemocy we współczesnym świecie. Wybrane aspekty*, 23–35. Wyd. WZNoS KUL.
- Franc, S. (2013). Przemoc w rodzinie a „Niebieska Karta”. W: B. Więckiewicz (red.), *Rodzina polska – nowe wyzwania. Wybrane aspekty*, 143–166. Wyd. WZNoS KUL, Komenda Główna Policji. *Przemoc w rodzinie – dane za lata 2012–2021*, file:///C:/Users/Admin/Downloads/przemoc-w-rodzinie-2012-2021.pdf. (dostęp: 27.04.2022).
- Michalska, K., Jaszczak-Kuźmińska, D. (2014). *ABC przeciwdziałania przemocy w rodzinie – diagnoza, interwencja, pomoc*. Wydawnictwo Edukacyjne Remedium.
- Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej. (2017). *Sprawozdanie z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014–2020 za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 2016 r.*, file:///C:/Users/User/Downloads/Sprawozdanie%20za%202016%20r..pdf, (dostęp: 14.04.2022).
- Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej. (2022). *Ustawa o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw. Ocena skutków regulacji*, <https://www.zpp.pl/storage/library/2022-08/2c269b57446785dfd8c148993b48f3a8.pdf>, (dostęp: 21.12.2022).
- NIK. (2013). *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie przez administrację publiczną. Informacja o wynikach kontroli*, KPS-4101-04-00/2013, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,5094,vp,6609.pdf>, (dostęp: 27.04.2022).
- Kantar Polska. (2019). *Ogólnopolska diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie. Raport dla Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej*. <https://static.im-g.pl/im/5/26198/m26198755,WYNIKI-BADANIA.pdf>, (dostęp: 27.04.2022).
- OPS Portal Pomocy Społecznej. (2022). *Zmiany w przeciwdziałaniu przemocy domowej*, <https://ops.pl/2022/11/zmiany-przeciwdzialaniu-przemocy-domowej/>, (dostęp: 04.02.2023).
- Paszkiwicz, W. (2016). Pułapki, w jakie wpadają realizatorzy procedury „Niebieskie Karty”. *Świat Problemów*, 4, 15–18.
- Polanowski, J. (2011). „Niebieskie Karty” jako dowód w sprawie, i nie tylko. *Niebieska Linia*, 2, 18–19.

- Projekt ustawy o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw, <https://www.gov.pl/web/premier/projekt-ustawy-o-zmianie-ustawy-o-przeciwdzialaniu-przemocy-w-rodzinie-oraz-niektorych-innych-ustaw3>, (dostęp: 03.02.2023).
- Przygoda, D. (2014). Procedura interwencji służb w sytuacji przemocy w rodzinie. *Niebieska Linia*, 4, 25–28.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy Niebieska Karta. Dz.U.2011.209.1245.
- Sasal, H.D. (2005). *Niebieskie karty. Przewodnik do procedury interwencji wobec przemocy w rodzinie*. Wydawnictwo Edukacyjne PARPA.
- Spurek, S. (2012). *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Komentarz*. Wolters Kluwer Polska SA.
- Stanek, K. (2014). *Praca socjalna z osobą lub rodziną z problemem przemocy*. Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich.
- Stempień, J.R., Rostocki, W.A. (2013). Wywiady eksperckie i wywiady delfickie w socjologii – możliwości i konsekwencje wykorzystania. Przykłady doświadczeń badawczych. *Przegląd Socjologiczny*, 62(1), 87–100.
- Teisseyre, P. (2011). „Wraca nowe”: o zespołach interdyscyplinarnych. *Polityka Społeczna*, 3, 9–15.
- TNS OBOP. (2010). *Diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce wobec kobiet i wobec mężczyzn. Część I. – Raport z badań ogólnopolskich*, https://www.mpips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/_public/1-2010_%20Raport-ogolnopolski_K-M_01-03-11.pdf, (dostęp: 27.04.2022).
- Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Dz.U.2021.1249, tekst jednolity.
- Ustawa z dnia 13 stycznia 2023 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw [projekt], [http://orka.sejm.gov.pl/opinie9.nsf/nazwa/2799_u/\\$file/2799_u.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/opinie9.nsf/nazwa/2799_u/$file/2799_u.pdf), (dostęp: 03.02.2023).
- Witkowska-Paleń, A. (2019). *Sprawcy przemocy w rodzinie. Uwarunkowania, okoliczności i konsekwencje stosowania przemocy*. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Wrona, G. (2014). Procedura „Niebieskie Karty” – zarys schematu postępowania. *Niebieska Linia*, 2, 24–27.